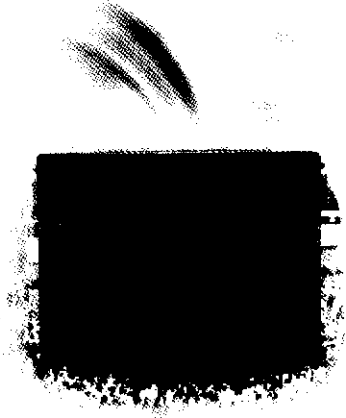

ابعاد تربیتی فریضه حج

محمد مهدی ماندگار

استثنایی از نظر زمانی و مکانی است برای بازگشت انسان به حقیقت خویش.^۲ آنچه در این مختصر بدان اشاره می‌شود، نکات تربیتی سیر اعمال در سفر حج است که مبلغان محترم می‌توانند با پردازش بیشتر در یک یا چند سخنرانی از آن استفاده کنند.

۱. هجرت

اکثر قریب به اتفاق مسافران حج، به عنوان مقدمه انجام این فریضه الهی، باید هجرتی از وطن داشته باشند. و هر سالکی در سیر الی الله نیازمند هجرت است؛

۱. قدر/۳.

۲. سخنرانی با کارگزاران حج، ۱۳۸۳/۹/۳۰.

فریضه حج از آموزه‌های جامع، زیبا، متنوع، عمیق و پرجاذبه مکتب نورانی اسلام است که می‌توان آن را اردوی انسان‌سازی نامید.

توجه ویژه اولیاء دین به این فریضه، موقعیتهای معنوی استثنایی و منحصر به فرد موجود در آن، پیوند این فریضه در ادعیه با ماه مبارک رمضان و لیلۃ القدر که «خَیْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ»^۱ می‌باشد، اهتمام همه مسلمین در طول تاریخ به این مانور بزرگ اسلامی و ابعاد معنوی، سیاسی و فرهنگی آن، بر اهمیت و میزان تأثیرگذاری آن می‌افزاید. رهبر معظم انقلاب نیز می‌فرماید: «حج فرصتی

همه را در یک شکل در محضر معبود قرار می‌دهد تا تنها تفاوت به تقوا باشد که ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾^۱ «به راستی که گرامی‌ترین شما نزد خداوند، پرهیزکارترین شماست.»

- واجب دیگر احرام، نیت کردن و پذیرفتن انجام اعمال واجب پس از احرام و ترک محرّماتی است که شاید به اقتضای اولیه هیچ حرمتی نداشته باشند، ولی اقتضای تربیت، آنها را حرام کرده است، مثل: بوییدن بوی خوش و....

- واجب دیگر، همان سرود زیبای احرام است که حاجی باید خود را در معرض دعوت حق قرار دهد و با تمام آمادگی ظاهری، نگران پذیرش از جانب محبوب باشد: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ...»

این همان مقام خوف و رجاء است که در تربیت سهم به سزایی دارد و مانع از عجب و ناامیدی می‌شود. همه تلاش بندگان خدا و احرام بستگان این است که آیا با این احرام و تلاش و مجاهدت، محرم اسرار الهی شده‌اند و به خلوت‌تگه بندگی راه

هجرت از خود، از خلق، از ماسوی الله، که لازمه اینها دور شدن از تعلقات و وابستگیها می‌باشد و در ایسن پیادگان سازندگی درون (حج)، این امر در قالب سفری چند روزه تمرین می‌شود.

۲. احرام

الف. تربیت، لباس خاص می‌خواهد؛ چنان که در هر باشگاه ورزشی به محض ورود، باید به جای لباسهای بیرون، لباس مخصوص پوشیده شود.

ب. تربیت، واجب و حرام می‌خواهد. در هر تمرین علمی، ورزشی، هنری و فنی، استادان به شاگردان می‌آموزند که در این محیط چه کارهایی بر آنها لازم (واجب) و چه کارهایی برای آنها ممنوع (حرام) می‌باشد و اگر متعلم و مترقی نپذیرد، تعلیم و تربیتی برای او نخواهد بود.

ج. تربیت، نیت و ذکر خاص داد. برای برخی نرمشها در ورزش، شعار و یا سرود خاص می‌خوانند.

- واجب اول در احرام باکندن لباس پست دنیا و پوشیدن لباس احرام مرضی حق محقق می‌شود؛ همان لباسی که در آن خودخواهی و فخرفروشی راه ندارد، و

یافته‌اند یا نه؟ چنان که گفته‌اند: «محرّم که شدی، بکوش محرّم باشی.»

۳. طواف

گشتن به دور خانه خدا در معیار مشخص مکانی و عددی و جهتی، پیام آور این معناست که:

اولاً، انسان موجودی است که دارای حرکت است و ثانیاً، این حرکت باید در مسیر تقویت توحید و روح عبودیت و خداپرستی باشد. ثالثاً، محوریت ولایت در این حرکت و همراهی انسان با امام حق یک ضرورت است. (شاید عدد ۷ کنایه از اسامی ۱۴ نور پاک باشد که بدون تکرار هفت اسم بیشتر نیست و بیانگر این حقیقت باشد که امام رضا علیه السلام فرمودند: «... يَقُولُ اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي آمِنَ مِنْ عَذَابِي، قَالَ الرَّضَا بِشُرُوطِهَا وَ أَنَا مِنْ شُرُوطِهَا؛^۱ خداوند می‌فرماید که لا اله الا الله قلعه من است. پس کسی که در قلعه من داخل شود، از عذاب من در امان است. امام رضا علیه السلام فرمود: [این امنیت از عذاب وابسته] به شروط آن است و من از شروط آن هستم.»

کعبه یک سنگ نشانی است که ره گم نشود حاجی احرام دگر بسند ببین یار کجاست

۴. نماز طواف (پشت مقام ابراهیم علیه السلام)

نماز بالاترین ذکر و یادآوری، بهترین مظهر رابطه نگه دارنده و تقویت کننده بین خالق و مخلوق، و زیباترین صحنه عشق بازی با حضرت حق تعالی است. بنابراین، باید با انجام این فریضه، تعظیم در برابر معبود را تکرار کرد و شاید نماز در پنج نوبت در شبانه روز به همین دلیل باشد.

۵. سعی بین صفا و مروه

انسان در مسیر تربیت و رشد و کمال باید سعی و تلاش داشته باشد؛ چرا که: «لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى».^۲ البته دو صفت باید در هر مبدأ و مقصد تلاش انسان بروز و ظهور داشته باشد: ۱. تلاش انسان باید بر مبنای صفا، پاکی، صداقت و طهارت باشد؛ ۲. نتیجه و هدف این تلاش نیز باید رسیدن به فضائل اخلاقی و کمالات انسانی همانند: مروّت، مردانگی، جوانمردی، آزادگی و حریت باشد. بنابراین، تلاش مبتنی بر نفاق، دروغ، مکر، حيله و نیرنگ و به مقصد ناجوانمردی و

۱. روضة الواعظین، ج ۱، ص ۴۲.

۲. نجم / ۳۹.

ظلم و خیانت، نه تنها مفید فایده‌ای نیست، بلکه شدیداً مضرّ می‌باشد.

۶. تقصیر

از معیارهای عمده بندگی برای هر سالک در مسیر تربیت الهی با تمام تلاشها، عبادتها، مجاهدتها، تحمل سختیها، اعلام قصور در محضر معبود می‌باشد؛ لذا امام باقر علیه السلام به جابر سفارش می‌کنند: ای جابر! از خدا بخواه، تو را از نقص و تقصیر خارج نکند: «لَا أَخْرَجَكَ اللَّهُ مِنَ التَّقْصِيرِ وَ التَّقْصِيرِ»^۱

یعنی همیشه باید انسان خود را بدهکار حضرت معبود بداند و همه عبادتهای خود را مدیون توفیقات او بداند: «وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ»^۲ و تلاش خود را در مقایسه با الطاف حضرت دوست، هیچ بداند و حتی نسبت به توفیق همین عبادات نیز شاکر باشد.

۷. احرام مجدد حج تمتع

ظاهراً ورود به هر میهمانی می‌تواند دو مرحله داشته باشد که هر مرحله‌ای شرایط و آداب خاص خود را دارد؛ برای ورود به مرحله پذیرایی عمومی، احرام اول لازم است و بعد از نشان دادن قابلیت، نسبت به ورود به مرحله پذیرایی

خصوصی، احرام دوم ضروری می‌باشد، با تمام آنچه در نکات تربیتی احرام گفته شد.

از امام صادق علیه السلام نیز سؤال شد که چرا خداوند بعد از اعمال عمره، به میهمانان خود امر به خروج از حرم می‌کند و بعد از طی مراحل عرفات و مشعر و منی، آنها را به حضور در خانه می‌پذیرد؟ حضرت سرّ آن را خارج شدن میهمان، تقاضای عفو و بخشش و التماس برای پذیرش و عزیز شدن او برای میزبان ذکر فرمود، تا حدّی که وقتی این همه عزیز شد و قابلیت پیدا کرد، میزبان ندا می‌دهد: تو را بخشیدم، تو را پذیرفتم، وارد شو که قابلیت پیدا کردی.... در مسیر تربیت نیز طی مراحل و سلوک منازل این چنین خواهد بود و هر مرحله‌ای، احرام خاص (لباس خاص، ذکر خاص، واجب و حرام خاص) می‌خواهد.

۸. وقوف در عرفات

هر حرکتی نیازمند معرفت است و معرفت نیز زمینه‌هایی می‌خواهد؛ تا انسان

۱. همان، ج ۱، ص ۹۶.

۲. بحار الانوار، ج ۴۰، ص ۱۷۵، از رسول اکرم صلی الله علیه و آله.

۱۰. وقوف در منی

در منی برای تربیت باید شیاطین درون و بیرون (جنّ و انس) را رمی کرد که هم متعددند (جمره اولی، وسطی، عقبی) و هم متنوع هستند (کوچک، متوسط، بزرگ). هیچ انسانی از زمان حضرت آدم ابوالبشر علیه السلام تا قیامت از برخورد با شیطان مستثنا نشده است و تفاوت انسانها به نوع برخورد و مبارزه با شیطان است.

در این مسیر، یکی دیگر از ضرورت‌های تربیتی، قربانی کردن آرزوهاست؛ آرزوهایی که به بیان امام علی علیه السلام می‌تواند آخرتی را به فراموشی بکشاند: «وَأَمَّا طَوْلُ الْأَمَلِ فَيُنْسِي الْأَخْرَةَ»^۱ و اما آرزوهای طولانی، آخرت را از یاد [انسان] می‌برد.»

اولاد، اموال و همه هستی انسان مظهر آرزوهاست؛ اگر توانستیم که از فرزند خود در راه خدا دل بپیریم؛ همچنان که ابراهیم علیه السلام در قربانی اسماعیل علیه السلام این چنین کرد و اگر توانستیم از مال خود با ادای واجبات (خمس و زکات) و انفاق بگذریم، نیل به مقصود ممکن خواهد بود.

۱. انشفاق / ۶.

۲. نهج البلاغه، خ ۴۲.

زانو نزنند، خاک‌نشین نشود، متواضع نباشد، سائل نباشد، وقوف نکنند و زمان نگذارد (آنچه که در این عمل سفارش شده است)، چیزی به دست نخواهد آورد؛ لذا معروف این است که در وادی معرفت، اگر همه وجود خود را وقف کردی، دریافت خوبی خواهی داشت.

۹. وقوف در مشعر الحرام

انسان چه بخواهد چه نخواهد، سائر الی الله است که: «يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ»^۱ «ای انسان! تو با تلاش و رنج به سوی پروردگارت می‌روی و او را ملاقات خواهی کرد.» و در این سیر، هم شور لازم دارد و هم شعور؛ و اگر شور تبدیل به شعور نشود، مقطعی، سطحی و بی‌محتوا خواهد بود. مهم‌ترین معیار شعوری که از معرفت صحیح حاصل می‌شود، مسلح شدن برای مبارزه با دشمن دائمی درون (نفس اماره) و برون (ابلیس) می‌باشد و این پیام جمع کردن سنگ ریزه‌ها در وادی مشعرالحرام می‌باشد و شاید عدد هفت نیز بیانگر این اصل تربیتی باشد که در مبارزه با دشمن هم تنها راه تضمین شده، راه ولایت است. (چنانکه در مورد طواف گذشت.)

ضروری است و باید هر تلاشی مبتنی بر صفا و صداقت باشد و مقصد آن نیز باید مروّت، جوانمردی و فتوّت باشد.

۱۴. طواف نساء

حضور همراه که کفو انسان هم باید باشد، از ضروریات مسیر است؛ لذا خیلی از سالکان توفیقات خود را مدیون همراه هوشیار خود بوده‌اند.

۱۵. نماز طواف نساء

برای درس استفاده کردن از لذائذ دنیا، یادآوری لذائذ معنوی، کنترل کننده خوب و زیبایی است.

عید قربان

هر تربیتی، مقصدی دارد. مقصد انسان در مسیر رشد و کمال، کشف حقیقت انسانیت اوست و حقیقت انسان چیزی جز تحقق روح بندگی و عبودیت نیست و اگر این مقصد حاصل شود، در نظام تربیتی، اعمال حق به زیبایی تحقق می‌یابد؛ یعنی کشف حقیقت انسان و کشف روح عبودیت و بندگی. تحقق این معنا، عید بزرگی است و عید تقرب به خالق هستی است.

ضرورت سوم این مسیر، اعلام تقصیر و حضور مجدد است که باید شدیدتر از اعلام تقصیر اوّل باشد (سر تراشیدن نسبت به ناخن گرفتن). هر چه تلاش همراه با توفیق بیشتر و سخت‌تر باشد، باید اعلام شرمندگی انسان بیشتر باشد؛ چون به کنه عنایات حضرت حق توجه بیشتری پیدا می‌کند.

۱۱. طواف حج

طواف بر محور توحید با هدایت ولایت، گاهی به دنبال معرفت و شعور اجمالی است که تأثیر خاص خود را دارد؛ ولی هنگامی که بعد از کسب معرفت، پیدا کردن شعور لازم، رمی هوسها، قربانی کردن آرزوها و اعلام خضوع و خشوع باشد، تأثیر دیگری دارد.

۱۲. نماز طواف

نیاز واقعی، اتصال واقعی را می‌طلبد و این اتصال است که به انسان نیرو می‌دهد و مصونیت ایجاد می‌کند که «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»^۱ «همانا نماز [انسان را] از زشتیها و گناه باز می‌دارد.»

۱۳. سعی بین صفا و مروه

تکرار از اصول تربیتی است و سالک دائماً باید توجه داشته باشد که تلاش

۱. عنکبوت/۴۵.